

hasara kaldırıldı ve naaşı Birgi'ye götürülerek babasının türbesine defnedildi.

Düstûrnâme'de Umur Bey'in yirmi bir yıl gazâda bulunduğu, bu süre içinde yirmi altı sefer yaptığı, vefatında otuz dokuz yaşında olduğu belirtilir. Onun gazâ şöhreti Osmanlı kaynaklarında da yankı bulmuştur. Denizcilik geleneğinde adı özellikle öne çıkmış, XV ve XVI. yüzyıllara ait bazı kaynaklar onu Osmanlı denizcilerinin atası saymıştır. Tursun Bey'in Kefe'ye hareket eden donanmadan söz ederken Umur Bey'e atf yapması dikkat çekicidir (*Tarih-i Ebû'l-Feth*, s. 169). Gazilerin "Gazi Umur Bey canı için" yemin ettikleri, yenicilerinin önceleri, "Umur Bey kısbetidir" diye onun giydiği tarzda başlık takındıkları rivayet edilir. Yanındaki azab ve askerlerin kendilerini, "Biz Umurca oğlanıyız" şeklinde tanıttıkları belirtilir. Oruç Bey deniz gazilerini "Umur Bey müridleri" diye anar (*Oruç Beğ Tarihi*, s. 184). Onu yakından tanıyan Bizans İmparatoru Kantakouzenos hâtıratında son derece akıllı ve mantıklı düşünen biri olduğuna temas eder. Vakıf kayıtlarında Hundi Melek, Azize Melek ve Gürcü Melek adlı üç kızının adı geçer. Denizli'de "bedraka" adlı bir verginin kaldırıldığına dair kitâbede Mehmed Bey oğlu Umur Bey şeklinde adı geçen şahsın da o olduğu ileri sürülür ve buna dayanarak nüfuzunun daha 1327'de bu yörelere kadar ulaştığı ifade edilir (Baykara, s. 20-21). Osmanlı dönemine ait tahrir kayıtlarında Umur Bey'in arazi tahriri yaptırdığı, mülk sahiplerine nişanlar verdiği, kendisinin Birgi, Keles, Tire ve Alaşehir'de cami, mescid ve medrese gibi hayır eserlerinin bulunduğu hakkında atıflar vardır. Onun adına kaleme alınan, Enverî'nin yeniden düzenleyip Mahmud Paşa'ya sunduğu *Düstûrnâme*'de büyük bir gazi olarak ahlâklı ve son derece dindar biri gibi tanıtılmasına özel bir önem verildiği dikkati çekmektedir. Umur Bey'in adına bazı eserlerin yazıldığı bilinmektedir. Kul Mesud *Kelile ve Dimne*'yi onun isteği üzerine Farsça'dan çevirmiştir. İbnü'l-Baytâr'ın *el-Müfredât* adlı eserinin de onun için tercüme edildiği belirtilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Enverî, *Düstûrnâme*; a.e. (Melikoff); Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 344-345; İbn Battûta, *Seyahatnâme* (trc. A. Sait Aykut), İstanbul 2004, I, 425-426; Doukas, *Tarih: Anadolu ve Rumeli, 1362-1462* (trc. Bilge Umar), İstanbul 2008, s. 19-23; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âli Selçuk [Oğuznâme-Selçuklu Tarihi]: Giriş-Metin-Dizin* (haz. Abdullah Bakır), İstanbul 2009, s. 908-909; Tursun Bey, *Tarih-i Ebû'l-Feth* (haz. Mertol Tulum), İstanbul 1977, s. 169; *Oruç Beğ Tarihi: Giriş, Metin, Kronoloji, Dizin, Tıpkıbasım* (haz. Necdet Öz-

türk), İstanbul 2007, s. 184; İbn Kemal, *Tevârih-i Âli Osmân*, II, 109, 166, 168, 171; Himmet Akın, *Aydınogulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara 1968, s. 39-52; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 105-109; P. Lemerle, *L'émirat d'Aydın: Byzance et l'occident*, Paris 1957; a.mif., "Philadelphie et l'émirat d'Aydın", *Philadelphie et autres études* (ed. H. Ahrweiler), Paris 1984, s. 55-68; E. Zachariadou, *Trade and Crusade: Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydın (1300-1415)*, Venice 1983, s. 37, 113; Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri*, İstanbul 1990, s. 160 vd.; Tuncer Baykara, *Aydınoglu Gazi Umur Paşa (1309-1348)*, Ankara 1990; E. Werner, "Johannes Kantakouzenos, Umur Pascha und Orhan", *Byzantinoslavica*, XXVI, Prague 1965, s. 255-276.



FERİDÜN EMECEN

UMUR BEY KÜTÜPHANESİ

Umur Bey'in

(ö. 865/1461)

Bursa'da kurduğu kütüphane.

Timurtaş Paşa'nın oğlu Umur Bey'in Bursa, Bergama ve Biga'daki vakıfları için değişik tarihlerde düzenlediği vakfiyeleri ve vakıf kayıtları vardır. 843 Zilkadesinde (Nisan 1440) hazırlanan en eski tarihli vakfiyeye göre Umur Bey, Bergama'da yaptırdığı medreseye müderrisin ve talebelerin yararlanması amacıyla bazı Arapça eserler, Bursa'daki camisine cemaatin okuması için otuz üç cilt Türkçe kitap vakfetmiştir (VGMA, nr. 591, s. 181-182). Bu vakfiyede vakfettiği kitapların kesinlikle medrese ve caminin dışına çıkarılmamasını istemiş, cami müezzininin günlük 1 akçe ücretle aynı zamanda hâfız-ı kütüb olarak görev yapacağını belirtmiştir (VGMA, nr. 591, s. 182; Bursa ŞS. A.91/107, s. 47). Umur Bey'in Bursa'daki camisinde bulunan koleksiyonunda daha ziyade cemaatin ilgilenebileceği konuları içeren kitaplar mevcuttur. Cami vakfiyesinde kitapların adlarının sayıldığı bölümün başlığı da "Kütüb-i Türkiye'dir. Koleksiyonda yer alan birkaç Türkçe tefsir ve fıkıh kitabının yanında *Kıyas-ı Enbiyâ*, *Tezkiretül-evliyâ*, *Şir'atü'l-İslâm*, *Va'znâme*, *Zikrül-mevt*, *İksir-i Saâdet*, *Sirâcü'l-kulüb*, *Fütûhu's-Şâm*, *Târih-i Taberî* gibi eserler dikkati çekmektedir. Koleksiyonda *İskendernâme*, *Divân-ı Âşık*, *Merzûbânnâme* gibi Türk edebiyatının ilk devir ürünlerinden birkaç kitap da bulunmaktadır.

853 (1449) tarihli Arapça bir vakıf kaydında ise Umur Bey, kitaplarının rehin alınmadan kimseye ödünç verilmemesini ve asla Bursa dışına çıkarılmamasını istemektedir (Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Ulucami, nr. 435, vr. 1^a). Umur Bey'in

kitaplarıyla ilgili üçüncü vakıf kaydı, 857 (1453) yılında vakfettiği *Enfesü'l-cevâhir* adlı tefsirin son sayfalarında görülmektedir (Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Ulucami, nr. 436, vr. 329^{a-b}). Umur Bey bu vakıf kaydıyla, kitaplarının babasının mescidiyle imaretinde muhafaza edilmesini ve imaret hâfız-ı kütüb olarak da vazife yapmasını istemiş, daha önceki vakfiyesinde mevcut bazı şartları değiştirmiş, "altmış pâre kitapları"nın adlarını teker teker saymış, muhafazası, kullanılması ve kontrolüyle ilgili bazı şartlar koymuştur. Vakfettiği kitaplar babasının imaret mescidinde muhafaza edilecek, bu kitaplardan mescidde ve imarete bulunan talebeler faydalanacaktır. Burada kalmayan diğer talebeler ise emin kimseleri kefil gösterip kitaplardan yararlanabilecektir. İmaret şeyhinin koruması altında olan kitaplar altı ayda bir kontrol edilecektir.

Umur Bey hazırlattığı son vakfiyesiyle bir araya topladığı bütün vakıflarına son şeklini vermiştir. Bu vakfiyenin biri taş üstüne kazılmış iki nüshası vardır. Cami kapısının iki yanına yerleştirilen taş vakfiyeden anlaşıldığına göre Umur Bey'in son düzenlediği vakfiye 859 Muharreminde (Aralık 1454 – Ocak 1455) Arapça olarak yazılmış ve aynı yılın Cemâziyelâhîrinde (Mayıs-Haziran) önemli kısımları Türkçe'ye tercüme edilerek taş üstüne kazılıp yerine konulmuştur. Taş vakfiyenin çeşitli tarihlerde araştırmacılar tarafından yapılmış neşirleri vardır. En son ve en doğru okuyuş Ekrem Hakkı Ayverdi'ye aittir (*Osmanlı Mi'mârîsi II*, s. 339-340). Vakfiyenin Arapça düzenlenen 861 (1457) tarihli orijinal nüshası bugün İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet yazmaları arasında bulunmaktadır (Vakfiyeler, nr. 38). Bu nüsha Bursa Kadısı Molla Hüseyin'in tasdikini ve imzasını taşımaktadır. Arapça vakfiyede Umur Bey, vakfiyesinin arkasında isimleri yazılı kitapların faydalanabilecek herkese vakfedildiğini belirtmekte ve bu kitapları muhafazaya memur edilen mütevellinin arzu edenlere istedikleri kitapları verip geri almasını şart koşmaktadır. Ancak Arapça vakfiyede sayıları 300 cilde ulaşan kitapların nereye konulacağı açıkça belirtilmemiş (kitapların bir listesi için bk. Stanley, XXI [Leiden 2004], s. 323-331), bu konuya Türkçe taş vakfiyede bir açıklık getirilmiştir: "Ve kitaplarım tafsil ile vakfettim. Amma camiden taşra çıkmaya."

Değişik tarihlerde düzenlediği vakfiyelerinden ve yaptığı vakıf kayıtlarından an-

UMUR BEY KÜTÜPHANESİ

laşıldığına göre Umur Bey, kitaplarından buldukları müessese içinde fayalanılmasını arzu etmekte ve onlardan yararlanmak isteyen yabancı kimselerin sebebiyet verebilecekleri zarara karşı kefil ve rehin sistemini getirmektedir. Umur Bey'in vakfiyelerine, vakıf kayıtlarına kitapların korunması, kullanılması ve kontrolüyle ilgili birbirinden farklı, bazen da çelişen şartlar koyduğu görülmektedir. Muhtemelen bunun bir sebebi, Osmanlı Devleti topraklarında henüz kütüphane kurma konusunda bir geleneğin teşekkül etmemiş olmasıdır. Umur Bey, yirmi yıla yakın bir süre içinde kütüphanesine dair birkaç düzenleme yapmış, bu arada kitaplarının sayısını 300 cilde çıkarmıştır. Muhtemelen bu sayı sonraları daha da artmıştır. Nitekim Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi'nin Ulucami bölümünde (nr. 1715) Umur Bey'in 861 (1457) yılında vakfettiği bir kitap bulunmaktadır. Umur Bey Kütüphanesi bir bütün halinde günümüze ulaşmamıştır. Kütüphaneye ait bazı kitaplara Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi'nde mevcut çeşitli koleksiyonlarda rastlanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Umur Bey'in Bergama'daki medresesinin ve Bursa'daki camisinin 843 tarihli vakfiyesi, VGMA, nr. 591, s. 181-182; Umur Bey'in vakfettiği kitapların vakıf kaydı, Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Ulucami, nr. 435, vr. 1*; Umur Bey'in Bursa, Bergama ve Edremit'teki hayratının 859 tarihli vakfiyesi, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, Vakfiye, nr. 38; Kâzım Baykal, *Bursa ve Anıtları*, Bursa 1950, s. 199-201; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi II*, s. 339-340; Adem Apak, "Osmanlı Devleti Kuruluş Döneminde Bir Vezir Ailesi Kara Tımurtaşoğulları'nın Bursa Kültür ve Folklor Hayatına Katkıları", *Bursa Halk Kültürü: Uludağ Üniversitesi I. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu (4-6 Nisan 2002)*, *Bildiri Kitabı* (haz. Yusuf Oğuzoğlu - Kerime Üstünova), Bursa 2002, II, 545-565; Bedri Mermutlu, "Osmanlı Bursa'sında Kitaplar ve Hayat", *Tarihte Doğu-Batı Çatışması: Semavi Eyice'ye Saygı* (haz. Ertan Eğribel - Ufuk Özcan), İstanbul 2005, s. 618; İsmail E. Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri: Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu*, Ankara 2008, s. 84-87, 346, 354, 440, 443, 456-457, 504-505; Ahmed Tevhid, "Bursa'da Umur Beg Câmîi Kitâbesi", *TOEM*, III/14 (1328), s. 865-872; Rahmi Namdar Karatay, "Bursada Omurbey Vakıfnamesi ve Yeni Bulunan Mühim Bir Vesika", *Uludağ: Bursa Halkevi Dergisi*, sy. 35, Bursa 1941, s. 15-20; Murat Yüksel, "Kara Tımurtaşoğlu Umur Bey'in Bursa'da Vakfettiği Kitaplar ve Vakıf Kayıtları", *TDA*, XXXI (1984), s. 134-147; R. Tüba Çavdar, "Bursa Kütüphaneleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Dergisi*, sy. 2, İstanbul 1989, s. 103-105; T. Stanley, "The Books of Umur Bey", *Muqarnas*, XXI, Leiden 2004, s. 323-331.



İSMAİL E. ERÜNSAL

UNAT, Ekrem Kadri
(1914-1998)

Türk hekimi.

19 Ağustos 1914'te Ankara'da doğdu. Babası 1916'da Kafkas cephesinde şehid olan mülâzım-ı evvel Hâfız Mehmed Efendi, annesi Reşide Hanım'dır. Babasının şehâdetinden sonra annesiyle birlikte gittiği baba tarafından dedesi hattat Hâfız Râşid Efendi'nin yanında yetişti. 1921'de İstanbul Beşiktaş'ta Barbaros Hayreddin Mektebi'nde öğrenime başladı; 1923'te Özel Şark İdadîsi'ne geçti ve sınıf atlayıp 1926'da mezun oldu. Aynı yıl Kabataş Lisesi'ne kaydedildi, 1931'de burayı bitirerek İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne girdi. 1937'de fakülteden mezun olunca o yaz Adana Sırtma Enstitüsü kursuna katıldı. 1938'de askerliğini tamamladıktan sonra Tıp Fakültesi'nde Mikrobiyoloji, Parazitoloji ve Salgınlar Bilgisi Enstitüsü'ne asistan olarak alındı. 1940'ta enstitüde uzmanlık sınavını verdi ve bakteriyolog unvanını aldı. 1942'de "Embriyonlu Askarite Yumurtalarının Mukavemeti" adlı doçentlik teziyle mikrobiyoloji, parazitoloji ve salgınlar bilgisi doçenti oldu. Aynı yıl savaş tehlikesi nedeniyle dahiliye mütehassısları kıtaya gönderildiğinden İstanbul Belediyesi Dârülaceze Hastahanesi'nde dahiliye mütehassısı vekili sıfatıyla ek görev yaptı ve Türkiye'de parazit taranması düşüncesini ilk defa burada uyguladı. 1945-1946 yıllarında Gureba Hastahanesi laboratuvar şefliğini de yürüttü.

1946'da Amerika Birleşik Devletleri'ne gönderildi. 1946-1947'de Philadelphia'da Pennsylvania Üniversitesi Tıp Okulu'nun Dermatoloji Araştırmaları Laboratuvarı'nda Fred D. Weidman'ın yanında tıbbî mikoloji konusunda çalıştı. Daha sonra John Hopkins Üniversitesi'nde Hijyen ve Halk Sağlığı Okulu'nda malarya bilimi ve tropikal parazit hastalıklar kursuna katıldı. Ardından Duke Üniversitesi'nde tıbbî mikoloji, aynı yıl John Hopkins Üniversitesi'nde Hijyen ve Halk Sağlığı Okulu'na dönerek burada toplum sağlığı eğitimi aldı, verdiği sınavlarla 1948'de "Master of Public Health" unvanını elde etti. Maryland Eyaleti Sağlık Laboratuvarı'nda, Albany'de New York Eyaleti Sağlık Dairesi Laboratuvarı'nda, Bethesda'da National Institute of Health'de Mikrobiyoloji Enstitüsü Enfeksiyon Hastalıkları laboratuvarlarının virüs biriminde çalıştı (Bethesda'daki Millî Sağlık Enstitüsü'nde çalışan ilk Türk he-

kimi). 1949'da Washington'da Ziraat Vekâleti'nin Millî Müzesi'ndeki Böcek İdentifikasyonu Laboratuvarı'nda, Army Medical Department Research and Graduate School koleksiyonları ve laboratuvarlarında, güneyde Communicable Disease Center, Alabama'da Virüs ve Rickettsia, Atlanta'da bakteriyoloji laboratuvarlarında incelemeler yaptı.

Ekim 1949'da Türkiye'ye dönen Ekrem Kadri Unat, İstanbul Üniversitesi'nde Mikrobiyoloji, Parazitoloji ve Salgınlar Bilgisi Enstitüsü'nde göreve başladı. 1951'de Dünya Sağlık Teşkilâtı'nın Tüberküloz Ölçünleşme ve Gösteri Merkezi'nin laboratuvarını kurdu, 1958 yılına kadar buradaki muayene ve kursları yönetti. 19 Haziran 1958'te Parazitoloji Enstitüsü'nü tesis etti, buraya profesör ve yönetici tayin edildi. İstanbul Üniversitesi Merkez Binası'na yerleşen enstitüde parazitoloji, helmintoloji ve mikoloji laboratuvarlarını faaliyete geçirdi. 1961 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde bazı kurumlarda parazitoloji ve tropikal hastalıklarla ilgili incelemelerde bulundu. Başkanı olduğu Parazitoloji Enstitüsü'ne aynı yıl Parazitoloji Kürsüsü adı verildi; 1962'de bu kürsünün adı Tropikal Hastalıklar ve Parazitoloji Kürsüsü'ne çevrildi. 1967'de yeni kurulan Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'ndeki Mikrobiyoloji, Tropikal Hastalıklar ve Parazitoloji Kürsüsü'nü kurdu ve kürsü başkanı oldu. Kürsünün adı 1976'da Mikrobiyoloji, Parazitoloji ve İnfeksiyon Hastalıkları Kürsüsü, 1983'te Mikrobiyoloji Anabilim Dalı olarak değişti. Ekrem Kadri Unat 1983'te yaş haddinden emekliye ayrıldıktan sonra 1992 yılına kadar Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nde sözleşmeli olarak Mikrobiyoloji Anabilim Dalı'nda çalışmalarını sürdürdü. Tıp fakültelerindeki elli yıllık görev süresince 15.000'e yakın öğrenciye ders verdi; kırk altı uzman ve sekiz mikrobiyoloji doktoru yetiştirdi. 1984-1989 yılları arasında Türk Tıp Tarihi Kurumu başkanlığını yürüttü. Tıp tarihine yaptığı katkılar dolayısıyla 1987'de Tabip Odası kendisine Süheyl Ünver ödülü plakettini verdi. Almanca, İngilizce ve Fransızca bilen Unat 13 Nisan 1998'de İstanbul'da vefat etti.

Ekrem Kadri Unat, incelediği muayene maddelerinde Türkiye'de varlığı daha önce bilinmeyen on yedi hastalık etkenini ilk defa ortaya koymuş, birçok enfeksiyonun Türkiye'de mevcudiyetini ya çalışma arkadaşlarıyla birlikte ya da tek başına bulmuştur. Çalışmaları ve yayınlarıyla halk sağlığına ve koruyucu hekimliğe önemli katkılar yapmış, 1975'te halk için *Bula-*